

บทที่ 4

บทสรุป

การศึกษาถึงสาเหตุและวิธีการตกแต่งงบการเงินที่ได้กล่าวมาทั้งหมด รวมถึงการวิเคราะห์งบการเงินของสถาบันการเงินที่ได้นำมาแสดงไว้ในบทก่อนนั้น จากการศึกษาค้นคว้าและสัมภาษณ์มุมมองความคิดเห็นของบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการเงิน สามารถสรุปถึงเหตุผลและวิธีการที่ใช้ในการตกแต่งงบการเงินของสถาบันการเงิน พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขไม่ให้เกิดเหตุการณ์อย่างที่ไม่ประสบในช่วงภาวะวิกฤติที่ผ่านมา ดังต่อไปนี้

สาเหตุในการตกแต่งงบการเงินของสถาบันการเงิน

การตกแต่งงบการเงินของสถาบันการเงินที่เกิดขึ้นในประเทศไทย โดยเฉพาะช่วงก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจปี 2538 นั้น มักจะเกิดจากการที่ผู้บริหารและผู้ถือหุ้นที่เป็นเจ้าของกิจการได้มองเห็นผลประโยชน์จำนวนมหาศาลที่ตนเองและพวกพ้องจะได้รับจากการใช้ความรู้ความสามารถของตนเองประกอบกับช่องโหว่ของกฎหมาย รวมถึงมาตรฐานการบัญชี ทำการตกแต่งงบการเงินด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งสาเหตุจุดมุ่งใจในการกระทำการดังกล่าวสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. การปรับแต่งงบการเงินของสถาบันการเงินเพื่อให้ผลประกอบการดูดี เป็นการสร้างภาพลักษณ์ให้แก่สถาบันการเงินนั้น ในมุมมองของผู้ลงทุน เพื่อให้เกิดการยอมรับและพึงพอใจในผลการดำเนินงานของกิจการสูงสุด เป็นการจูงใจให้ผู้ลงทุนเข้ามาลงทุน โดยการทำให้เห็นว่าสถาบันการเงินแห่งนั้นสามารถจ่ายเงินปันผลได้สูง เมื่อเทียบกับสถาบันการเงินอื่น ทำให้สามารถระดมทุนทั้งจากในและต่างประเทศได้ง่ายขึ้น

2. สถาบันการเงินในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นการบริหารงานโดยตระกูลใดตระกูลหนึ่ง แม้ว่าจะมีประกาศของธนาคารแห่งประเทศไทยให้ธนาคารต้องดำเนินกิจการในรูปของบริษัทมหาชน มีระเบียบของการกระจายหุ้นให้แก่บุคคลต่างๆ ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ ผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่ของธนาคารก็เป็นเครือญาติกัน หรือมีการตั้งบริษัทในเครือขึ้นมาเป็นบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์อีกหลายแห่ง ให้อูเหมือนเป็นคนละกิจการ แต่ในความเป็นจริงผู้บริหารของบริษัทในเครือเหล่านั้นก็เป็นกรรมการของธนาคาร หรือผู้ถือหุ้นใหญ่ของ

ธนาคารก็เป็นคณะกรรมการหรือผู้บริหารของธนาคาร และบริษัทในเครือเหล่านั้นก็กลับมาถือหุ้นของธนาคาร ซึ่งเงินที่นำมาซื้อหุ้นในบางครั้งก็เป็นเงินที่กู้ยืมมาจากบริษัทแม่ ดังนั้น เมื่อกรรมการของธนาคารมีหุ้นอยู่มากก็ต้องการขายหุ้นให้ได้ในราคาที่ดีที่สุด หากถือหุ้นไว้ก็ต้องการได้เงินปันผลสูง จึงมีการตกแต่งงบการเงินให้ดูดี เพื่อราคาหุ้นในตลาดจะได้สูง และเมื่อประกาศจ่ายเงินปันผลก็จะได้รับเงินปันผลในอัตราที่สูงตามไปด้วย

3. ผู้บริหารของสถาบันการเงินต้องการได้รับผลตอบแทนที่สูง ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบเงินเดือนหรือโบนัส หากเป็นคณะกรรมการก็จะได้รับสิทธิพิเศษในส่วนของเงินเพิ่มพิเศษแก่กรรมการด้วย จึงเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่ทำให้มีการตกแต่งงบการเงิน โดยเฉพาะหากผู้ถือหุ้นมีตำแหน่งเป็นผู้บริหารหรือกรรมการของสถาบันการเงินด้วยแล้ว ก็จะได้รับผลตอบแทนทั้งในส่วนของเงินเดือน เงินเพิ่มพิเศษและเงินปันผลด้วย

4. ในประเทศไทยยังไม่มีบทลงโทษที่ชัดเจนและรุนแรงต่อผู้ที่ทำการฝ่าฝืนกฎข้อบังคับของสถาบันการเงิน ไม่ว่าจะเป็นข้อบังคับของธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์ หรือกฎหมายทางการเงินอื่นๆ เมื่อเทียบกับผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการตกแต่งงบการเงิน นอกจากนี้พบว่า กฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ของหน่วยงานที่มีบทบาทต่อสถาบันการเงินไม่ว่าจะเป็น ธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์ สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีรับอนุญาตแห่งประเทศไทย หรือสรรพากร มักจะมีความขัดแย้งกันในหลายประเด็นและเปิดทางเลือกปฏิบัติให้แก่สถาบันการเงินเหล่านั้น จึงกลายเป็นการเปิดโอกาสให้มีการตกแต่งงบการเงินได้ง่ายขึ้น ในบางครั้งระเบียบข้อบังคับต่างๆ ก็ประกาศใช้ไม่ทันกับรูปแบบหรือเครื่องมือทางการเงินใหม่ที่เกิดขึ้นจากการก้าวไปสู่ระบบสากลของการเปิดเสรีทางการค้าของประเทศไทย

5. การให้ข้อมูลที่ผิดพลาดหรือข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง (Misinformation) นั่นคือ การที่กิจการพยายามเปิดเผยความจริงให้น้อยที่สุด โดยการรายงานข้อมูลทางการเงินอย่างถูกต้องแต่ไม่สมบูรณ์ครบถ้วน เป็นหนทางหนึ่ง que ผู้บริหารของสถาบันการเงินใช้เป็นเครื่องมือในการส่งสัญญาณบางประเภทไปสู่ตลาดทุน โดยมีต้นทุนต่ำสุด ผู้บริหารยินยอมที่จะเสนอรายงานหรือเปิดเผยข้อมูลที่เป็นจุดเด่นของตนเองก็ต่อเมื่อการรายงานข้อมูลนั้นช่วยสร้างความได้เปรียบให้กับสถาบันการเงิน กล่าวคือ ผู้บริหารมีแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง ในการที่จะเปิดเผยข้อมูลทางการเงินเกี่ยวกับความก้าวหน้าในการบริหารงานและฐานะการเงินของสถาบันการเงินที่จะนำไปสู่การสร้างเชื่อมั่นให้กับผู้ลงทุน

ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการตกแต่งงบการเงิน

การทำการตกแต่งงบการเงินมักจะเกิดขึ้นก่อนที่สถาบันการเงินจะประสบกับภาวะวิกฤต ถึงขั้นลดทุน เพิ่มทุน การควบรวมกิจการ หรือการถูกสั่งปิดกิจการ นั่นคือสถาบันการเงินมักจะปกปิดส่วนที่ไม่ดี เปิดเผยส่วนที่ดีเกินความเป็นจริง พยายามเลือกใช้นโยบายบัญชีที่ให้ผลประโยชน์สูงสุด และเมื่อถึงภาวะที่สถานการณ์ไม่เอื้ออำนวยต่อการตกแต่งงบการเงินได้อีกต่อไป ความจริงก็จะปรากฏออกมา ก่อให้เกิดความเสียหายและส่งผลกระทบต่อวงกว้างจนขยายสู่เศรษฐกิจของประเทศในที่สุด ปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการตกแต่งงบการเงิน มีดังนี้

1. ระบบการตรวจสอบภายในมีจุดอ่อน กล่าวคือ เป็นการตรวจสอบตามระเบียบปฏิบัติ บางครั้งการลงพื้นที่ของผู้ตรวจสอบบัญชีภายในของสถาบันการเงินก็ไม่มีประสิทธิภาพอย่างเพียงพอ ขาดความรู้ความชำนาญในด้านที่ตรวจสอบ ทำให้การวางแผนการตรวจสอบและการเขียนรายงานการตรวจสอบไม่เอื้อประโยชน์ต่อกัน หรือการแสดงความคิดเห็นของผู้ตรวจสอบในรายงานการตรวจสอบไม่แสดงถึงการแก้ไขได้ในเชิงปฏิบัติ และอาจถึงขั้นไม่มีการปฏิบัติตาม จึงส่งผลให้ปัญหาที่ตรวจพบไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันทั่วถึง
2. การตรวจสอบการดำเนินงานของสถาบันการเงินโดยธนาคารแห่งประเทศไทย ขาดบทลงโทษที่จริงจัง แม้ว่าพนักงานผู้ทำการตรวจสอบจะพบข้อผิดพลาดในการบริหารงานของสถาบันการเงิน แต่เมื่อส่งมาถึงระดับบริหารของธนาคารแห่งประเทศไทย อาจได้รับการร้องขอจากผู้บริหารของสถาบันการเงินที่ได้ตรวจสอบไม่ให้กระทำการใดๆ ที่รุนแรง เนื่องจากผู้บริหารทั้งสองฝ่ายมีความคุ้นเคยหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน นั่นคือธนาคารแห่งประเทศไทยไม่มีความเป็นอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ อาจถูกครอบงำจากระบบการเมืองมีความไม่โปร่งใสดังกล่าวข้างต้น
3. การขายสินทรัพย์ของสถาบันการเงินหรือสินทรัพย์ส่วนตัวของผู้บริหารให้กับสถาบันการเงินในราคาที่สูงหรือต่ำกว่าความเป็นจริง ทั้งที่สถาบันการเงินแห่งนั้นไม่มีความจำเป็นต้องใช้สินทรัพย์เหล่านั้นเลย เช่น ภาพเขียนหรือของตกแต่งราคาแพง อุปกรณ์เครื่องใช้สำนักงานที่มีประสิทธิภาพหรือราคาที่สูงเกินความจำเป็นของกิจการ เป็นต้น บางกรณีผู้บริหารก็ซื้อสินทรัพย์ของกิจการมาเป็นของตนเองและพวกพ้องในราคาที่ต่ำกว่าความเป็นจริง โดยร่วมมือกับบริษัทผู้ประเมินราคา หรือนำเงินของสถาบันการเงินที่เป็น

บริษัทแม่มาซื้อหุ้นของบริษัทในเครือ ซึ่งผู้บริหารเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่เพื่อเป็นการถ่ายเทเงินลงทุนไปสู่บริษัทในเครือ

4. การสร้างบริษัทกระดาษ (บริษัทปลอม) ขึ้นมา เพื่อกู้เงินจากสถาบันการเงิน หรือการประเมินราคาหลักทรัพย์ค้ำประกันให้สูงเกินกว่ามูลค่าที่แท้จริงแล้วนำไปขอกู้ยืมเงิน เช่น การนำหุ้นที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ ซึ่งเป็นหลักทรัพย์ที่มีความเสี่ยงสูงที่บริษัทถืออยู่มากำประกันเงินกู้ หรือใช้บุคคลค้ำประกันที่ไม่สามารถเอาผิดได้ เพื่อให้สามารถกู้เงินได้สูงกว่าวงเงินที่ควรจะได้รับ อีกกรณีหนึ่ง ผู้บริหารของสถาบันการเงินมีการปล่อยสินเชื่อโครงการ (Project finance) ที่ส่วนใหญ่เป็นโครงการที่มีหลักประกันไม่คุ้มหนี้ โดยที่ผู้ปล่อยกู้อาจไม่มีเจตนาที่จะคดโกง แต่มีเจตนาที่ไม่โปร่งใสหรือเอนเอียงที่จะช่วยเหลือพวกพ้อง หรืออาจจะขาดความรอบคอบในการพิจารณาสินเชื่อ เนื่องจากมีผลประโยชน์ในรูปแบบเปอร์เซ็นต์เป็นสิ่งจูงใจ เป็นต้น

5. การปล่อยกู้ให้กับบริษัทในเครือ ซึ่งสถาบันการเงินส่วนใหญ่มักจะมิบริษัทในเครืออยู่เป็นจำนวนมาก และผู้บริหารเป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือเป็นเครือญาติกัน บางครั้งการปล่อยกู้นั้นเป็นการโยกย้ายเงินไปมาระหว่างบริษัทแม่กับบริษัทในเครือ โดยการใช้บริษัทแม่ที่เป็นสถาบันการเงินจดทะเบียนอยู่ในตลาดหลักทรัพย์เป็นแหล่งระดมทุน และนำเงินของสถาบันการเงินไปปล่อยกู้กับผู้บริหารหรือคณะกรรมการ บางส่วนอาจได้รับการชำระหนี้บ้างไม่ได้บ้าง เนื่องจากผู้กู้กับผู้อนุมัติสินเชื่อเป็นบุคคลคนเดียวกัน จนกลายเป็นหนี้มีปัญหาในที่สุด ในบางครั้งอาจมีการโยกย้ายบัญชีเงินให้กู้กับบริษัทในเครือหรือผู้บริหาร ไปเป็นบัญชีเงินลงทุนในบริษัทในเครือแล้วจำหน่ายเป็นศูนย์ในรูปของผลขาดทุนจากการลงทุน ซึ่งยากต่อการตรวจสอบว่าเงินจำนวนที่ปล่อยกู้นั้นหายไปไหน

6. การแสวงหาผลประโยชน์จากข้อมูล (Adverse selection) อันเป็นผลมาจากการที่ผู้บริหารของสถาบันการเงินจะทราบข้อมูลในการบริหารงานดีกว่าผู้ถือหุ้นทั่วไป ก็อาจถือโอกาสนี้ใช้ข้อมูลภายใน (Inside information) เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากการซื้อหรือขายหุ้นของสถาบันการเงินและบริษัทในเครือก่อนผู้อื่น เช่น ผู้บริหารหรือผู้ถือหุ้นใหญ่บางรายขายหุ้นของบริษัทที่ตนถืออยู่ออกมา รวมถึงการถอนเงินฝากออกมาก่อนที่ทางการจะสั่งปิดกิจการ เป็นต้น

7. การจ่ายผลตอบแทนให้กับผู้บริหารในอัตราที่สูงเกินกว่าความเป็นจริง หรือมีการจ่ายเงินพิเศษให้แก่กรรมการ นอกจากนี้ยังอาจจ่ายผลตอบแทนให้ในรูปแบบของหุ้นไบนัสหรือใบสำคัญแสดงสิทธิ (Warrants) เป็นต้น

8. การเลือกใช้เกณฑ์การรับรู้รายได้และค่าใช้จ่ายที่แตกต่างกัน สำหรับงบการเงินสิ้นปีเดียวกันและเป็นสถาบันการเงินเดียวกัน กล่าวคือ การใช้เกณฑ์เงินสด (Cash basic) สำหรับการรับรู้รายได้ดอกเบี้ยและส่วนลดจากเงินให้สินเชื่อ แต่การรับรู้ค่าใช้จ่ายดอกเบี้ยรับรู้ตามเกณฑ์สิทธิ (Accrued basic) ผลที่เกิดขึ้นคือ รายได้ที่เกิดจากการดำเนินงานจะรับรู้เป็นจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการดำเนินงานจะมีการนำค่าใช้จ่ายค้างจ่าย (Accrued expenses) เข้ามารวมคำนวณด้วย ส่งผลต่อการเสียหายที่ต่ำกว่าความเป็นจริง และเป็นการผิดหลักการบัญชีในเรื่องของการจับคู่รายได้และค่าใช้จ่าย (Matching principle) ซึ่งการรับรู้รายได้และค่าใช้จ่ายสำหรับกิจการเดียวกันควรจะใช้หลักการบัญชีที่เหมือนกันด้วย

9. การตั้งบัญชีเงินปันผลระหว่างกาล และการตั้งสำรองเงินปันผลจ่าย ในส่วนของรายการเงินปันผลระหว่างกาลที่แสดงในงบการเงิน เป็นรายการที่แสดงไว้เพื่อให้ผู้ถือหุ้นได้มั่นใจว่าจะได้รับเงินปันผลในส่วนนี้ ส่งผลให้ราคาหุ้นในตลาดหลักทรัพย์เพิ่มขึ้น ในกรณีของการตั้งสำรองเงินปันผลจ่ายก็มีเหตุผลที่คล้ายคลึงกัน เป็นการยืดเวลาการจ่ายเงินปันผลออกไปในงวดบัญชีถัดไป โดยอ้างว่าเป็นข้อบังคับของธนาคาร ทำให้ค่าใช้จ่ายในงวดบัญชีที่มีการตั้งสำรองสูง การเสียหายจึงต่ำกว่าความเป็นจริง

10. การกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับรู้รายได้ดอกเบี้ยเงินให้สินเชื่อ และการตั้งค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญ ก่อนปี 2540 สถาบันการเงินสามารถใช้การพิจารณาจากประสบการณ์ของผู้บริหารในการรับรู้รายการดังกล่าวได้ ซึ่งเป็นการง่ายต่อการตกแต่งงบการเงินของผู้บริหารอันส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศ นั่นคือผู้บริหารมักจะรับรู้รายได้ดอกเบี้ยจากเงินให้สินเชื่อไปเรื่อยๆ โดยไม่หยุดรับรู้รายได้หรือตั้งค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญต่ำเกินไป ถ้าสถาบันการเงินแห่งนั้นใช้เกณฑ์สิทธิ (Accrued basic) ในการรับรู้รายได้ แม้ว่าลูกหนี้รายนั้นจะไม่มีความสามารถในการชำระหนี้ได้ ทำให้รายได้ของสถาบันการเงินสูงกว่าความเป็นจริงสร้างความเข้าใจผิดต่อผู้ลงทุน อีกนัยหนึ่ง ผู้บริหารของสถาบันการเงินมีส่วนเกี่ยวข้องเป็นการส่วนตัวกับเงินให้กู้จำนวนที่มีปัญหานั้น เป็นต้น

11. สถาบันการเงินบางแห่งมีผลประกอบการที่ดีมากเป็นระยะเวลาหลายปีติดต่อกัน เมื่อเทียบกับธุรกิจในกลุ่มเดียวกัน โดยเฉพาะกิจการเงินทุนหลักทรัพย์ มีการเติบโตที่รวดเร็วมาก มีการจ่ายเงินเดือนและโบนัสให้แก่พนักงานและผู้บริหารในอัตราที่สูงมาก เมื่อพิจารณาให้คือน่าจะพบว่าการปล่อยสินเชื่อเป็นจำนวนมากและเงื่อนไขที่ผู้ประกอบการขอสินเชื่อไม่รัดกุมเท่าที่ควร แต่จากการที่บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์เหล่านั้นสามารถระดม

ทุนได้ง่าย ทั้งจากเงินฝากจากประชาชนที่งุนใจโดยการให้อัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่าธนาคาร หรือการระดมทุนจากตลาดหลักทรัพย์จากการจ่ายเงินปันผลที่สูง ทุนมีราคาดี นอกจากนี้ยังมีการออกหุ้นกู้และสามารถขายให้แก่ผู้ลงทุนได้ง่ายจากภาวะฟองสบู่ในขณะนั้น

12. รายงานของผู้สอบบัญชีที่ขาดศรัทธา ใช้น้ำหนักที่แปลกออกไปจากปกติกล่าวถึงความไม่แน่นอนต่างๆ อย่างมีสาระสำคัญ ออกรายงานที่ต่ำกว่าปกติ หรือมีการชี้แจงถึงการเปลี่ยนแปลงตัวผู้สอบบัญชี สัญญาณเตือนเหล่านี้อาจเป็นตัวบอกว่าผู้บริหารและผู้สอบบัญชีมีความเห็นที่ขัดแย้งกันเกี่ยวกับรายการบางอย่างว่าควรมิวิธีปฏิบัติทางบัญชีอย่างไรจึงจะเกิดความเหมาะสม โดยทั่วไปความเห็นที่ขัดแย้งกันมักจะเกี่ยวข้องกับรายการที่มีความเสี่ยงสูง

13. การเปลี่ยนแปลงในนโยบายบัญชี การเปลี่ยนแปลงประมาณการทางบัญชี หรือการเปลี่ยนแปลงในนโยบายบัญชีที่สถาบันการเงินแห่งนั้นปฏิบัติอยู่ไปสู่นโยบายการบัญชีที่ไม่ยึดหลักความระมัดระวังมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นสัญญาณบอกว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจกำลังเปลี่ยนแปลงไป หรืออาจเป็นแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่ผลกำไรและอัตราการเติบโตของกำไรที่สูงขึ้น

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการป้องกันหรือแก้ไขการตกแต่งงบการเงินของสถาบันการเงิน

จากระบบการบริหารงานของคณะกรรมการบริหารของสถาบันการเงิน รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะพบว่า หากแต่ละฝ่ายสามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองด้วยความซื่อสัตย์และเต็มความสามารถแล้ว ก็จะเป็นเกราะป้องกันความเสียหายจากการตกแต่งงบการเงินได้ ณ ระดับหนึ่ง จากการศึกษาค้นคว้ามีข้อเสนอแนะที่สรุปได้ ดังนี้

1. ธนาคารแห่งประเทศไทยควรเป็นผู้มีบทบาทเป็นอย่างมากในการกำกับและควบคุมดูแลสถาบันการเงิน กฎ ระเบียบ ประกาศคำสั่งต่างๆ ที่ออกมาควรให้มีการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด หากสถาบันการเงินใดถูกตรวจพบว่าได้ฝ่าฝืนกฎ ระเบียบอย่างเป็นทางการสำคัญอันอาจก่อให้เกิดความเสียหายที่ร้ายแรงต่อผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้บริหารทำการทุจริตต่อหน้าที่โดยเจตนา ก็ควรมีบทลงโทษที่รุนแรงและจริงจัง นอกจากนี้การปฏิบัติหน้าที่ของธนาคารแห่งประเทศไทยควรเป็นอิสระ และไม่ถูกแทรกแซงโดยระบบการเมือง

2. ฝ่ายปกครองควรมีกฎหมายลงโทษต่อผู้ที่กระทำทุจริตต่อสถาบันการเงินอย่างรุนแรง เช่น ควรสั่งให้มีการลดทุนทันทีที่ตรวจพบว่า สถาบันการเงินใดมีการดำเนินงานที่ส่งเจตนาทุจริตจนเกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงต่อสถาบันการเงินนั้น เพื่อเป็นการลงโทษ

ในเบื้องต้นให้ผู้ถือหุ้นเดิมแสดงความรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงานที่ได้กระทำไว้เป็นต้น และการลงโทษควรมีให้ถึงที่สุดของความผิด ไม่ควรให้เหมือนกับเหตุการณ์การประกาศระงับการดำเนินกิจการของสถาบันการเงิน 58 แห่ง ซึ่งมีการประกาศล่วงหน้าเป็นระยะว่าจะมีการปิดกิจการของสถาบันการเงินต่างๆ ส่งผลให้ประชาชนตื่นตระหนกก่อให้เกิดความสับสนและสร้างความปั่นป่วนแก่สถาบันการเงินทั้งระบบ รวมถึงตลาดหลักทรัพย์ด้วย แม้แต่ผู้ลงทุนจากต่างประเทศต่างก็พากันถอนการลงทุนออกไปจากประเทศ นอกจากนี้ ก่อนที่จะมีการพิจารณาให้บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ที่ถูกปิดกิจการไปนั้นสามารถเปิดดำเนินการได้ตามปกติ โดยกำหนดให้สถาบันการเงินเหล่านั้นปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กระทรวงการคลังในขณะนั้นกำหนดขึ้นภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ แต่ก็มีผู้บริหารของสถาบันการเงินบางแห่งที่ถูกปิดกิจการสามารถเปิดกิจการได้โดยวิธีการจ่ายผลประโยชน์ให้แก่ผู้มีอำนาจบางกลุ่ม

3. ในทางปฏิบัติฝ่ายที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับสถาบันการเงิน ไม่ว่าจะเป็นธนาคารแห่งประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย สมาคมนักบัญชีและผู้สอบบัญชีแห่งประเทศไทย หรือกรมสรรพากร ควรมีการจัดทำระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ไม่ควรเกิดข้อขัดแย้งอันจะเป็นช่องโหว่ให้เกิดการหลีกเลี่ยงการปฏิบัติได้

4. ประเทศไทยน่าจะจัดให้มีสถาบันการรับประกันเงินฝากแห่งประเทศไทยขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ระบบเงินฝากของประชาชน อาจจะมีการหักจากยอดเงินฝากของทุกสถาบันการเงิน โดยคำนวณเป็นร้อยละแล้วแต่ข้อตกลง แต่อาจเกิดปัญหาเนื่องจากประชาชนของประเทศไทยยังไม่คุ้นเคยกับการประกันเงินฝากและไม่ยอมรับ ทำให้คิดว่าสถาบันการเงินไม่มั่นคง ซึ่งต้องใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชน

5. ผู้ใช้เงินโดยเฉพาะผู้ลงทุนควรให้ความสำคัญกับงบการเงินของสถาบันการเงินที่ตนต้องการเข้าไปลงทุน ควรศึกษาถึงสิ่งต่อไปนี้

5.1 การใช้นโยบายบัญชีที่ยึดหลักความระมัดระวัง (Conservative)

5.2 มีการตั้งสำรองค่าเผื่อหนี้สงสัยจะสูญไว้เป็นจำนวนมากพอสมควรเมื่อเทียบกับยอดลูกหนี้ที่มีอยู่และผลขาดทุนจากหนี้สูญในอดีต

5.3 การใช้วิธีการคิดค่าเสื่อมราคาอย่างเหมาะสม มีการประเมินมูลค่าของที่ดิน และอาคารโดยผู้ประเมินราคาอิสระตามหลักเกณฑ์ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกำหนด

เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการบัญชี ฉบับที่ 32 เรื่อง “ที่ดิน อาคารและอุปกรณ์” อย่างถูกต้อง

5.4 การตั้งสำรองค่าเผื่อการลดราคาของหลักทรัพย์อย่างเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ และหลักทรัพย์ที่สถาบันการเงินแห่งนั้นไปลงทุน

5.5 การเปิดเผยข้อมูลอย่างชัดเจนและเพียงพอ โดยยึดหลักความสม่ำเสมอ

6. บุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดทำงบการเงินของสถาบันการเงิน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร นักบัญชี ผู้ตรวจสอบบัญชี และหน่วยงานกำกับควบคุมดูแลการดำเนินงานของสถาบันการเงิน ได้แก่ ธนาคารแห่งประเทศไทย คณะกรรมการกำกับและควบคุมตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ควรปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบของตนเองด้วยความซื่อสัตย์ และเห็นแก่ประโยชน์โดยรวมของกิจการเป็นหลัก ก็จะสามารถป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจนนำไปสู่ภาวะวิกฤตของประเทศ